

DEVLETLERARASI HUKUKUN İNSANİLEŞTİRİLMESİ (x)

Yazan:
Maurice BOURQUIN

Çeviren: Doçent. Dr.
İlhan LÜTEM

Bir gün, kendisinden devletlerarası hukuk sahasının şümulünü tarif etmesi istenilen Alphonse Rivier bu sahanın sefirenin yatak odasından muharebe meydanına kadar uzandığı cevabını vermişti..... Kendisi şimdi aramızda olsaydı ve adetleri gittikçe artan milletlerarası meselelerimizle birdenbire karşılaşırsa idi bu formül hakkında acaba ne düşünürdü?

Her halde harp sahasını tanımakta güçlük çekmez ve iyi aradığı takdirde sefirenin yatak odasının tesirini de sezebilirdi. Fakat pek garip yeniliklerle karşılaştığı gibi kendi devletler hukuku anlayışını devrimiz devletlerarası hukuk bilginlerinin meşgul olduğu meseleler ile bağdaştırabilmek için güçlük çekerdi. Halbuki Rivier vefat edeli çok zaman geçmemiştir. Ancak onun zamanında tesirlerini ancak şöyle böyle hissettiren teknik ihtilâl o devirden beri baş döndürücü bir sür'at kazanmış dünyanın maddi bünyesini altüst etmiş ve sadece millî vasıtalar ile temine imkân bulunmayan ihtiyaçların doğmasına sebep olmuştur. O kadar ki, vaktiyle devletlerarası hukuka tevdi cesaret edilemeyen bir yığın mesele bu hukukun sahasına ithal edilmiştir. Bu meselelerle temas neticesinde devletlerarası hukukun tahavvüle uğramış olduğunu söylemekle mübalâğâ etmiş olmayız. Devletlerarası hukuk bu meseleler sayesinde alanını geliştirmekle kalmamış iç muvazenesi, istikameti, tavrı hareketi de derin bir değişikliğe uğramıştır. Eskiden ise, tercihan yüksek siyaset çevrelerinin hududu içinde kapalı kalıyordu.

Şansöleriler bazan sair mıntakalara nüfuza mecbur oluyor, bazı iktisadî meseleler onlara danışılmasını lüzumlu kılıyordu

Ticaret, deniz seyrüseferi, etablisman antlaşmaları aktediyorlardı. Özel menfaata taallük eden işlerde kendi tebalarının hâmisî sıfatı ile mü-

(x) Maurice Bourquin'in bu etüdü, Georges Scelle'e ithaf edilen iki ciltlik "La Technique et les Principes du Droit Public" (Paris 1951) adlı eserin birinci cildinde yayınlanmış olup "L'Humanisation du Droit des Gens" adını taşımaktadır. Etüd, ferdin devletlerarası hukukta kazanmış olduğu önemî aksettirmektedir. Serlevhayı, Fransızca aslına sadık kalarak tercüme etmeyi münasip bulduk. (f. L.).

dahalede bulunuyorlardı Fakat bu faaliyetler hükümetlerin dış siyasetinde ancak ikinci derecede bir yer tutuyordu Bu sebeple devletlerarası hukuk, halk kitlelerinden ve hatta kültürlü olanlardan dahi uzakta kalıyor ve bu hukuka, ancak, onun esrarının anahtarlarını ellerinde bulundurur gözüken dış işleri bakanları, diplomatlar ve hukukçular vakıf bulunuyorlardı.

Husule gelen değişiklik ne kadar büyüktür.

Milletlerarası münasebetlere tahsis olunan millî servislerde, yetkili bakanlık dairelerinin sefaret ve konsoloslukların görevlerinde ve (personelinde) ne değişiklik! Bilhassa milletlerarası müesseseler şebekesinin diplomasinin ananevi mekanizması üzerine son süratle yayıldığından beri ne değişiklik!

Siyasi meselelere yabancı olmamakla beraber gayretlerinin büyük kısmını başka gayretlerin tahakkukuna hasreden hakiki milletlerarası bir idare teşekkül etmektedir. Bugün artık Birleşmiş Milletler Teşkilâtı merkezinde iş gören yalnız Güvenlik Meclisi değildir. Genel Kurul'un otoritesi altında "hayat seviyelerini tekemmül ettirmeyi, tam çalıştırmayı, iktisadî ve sosyal alanda ilerleme ve gelişme şartlarını" "fikirî kültürel ve eğitim alanlarında milletlerarası işbirliğini" "ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine hürmeti" temine gayret eden bir Ekonomik ve sosyal meclis mevcuttur (Madde 55).

Bu meclisin etrafında iş gören bir ihtisas müesseseleri grubu mevcuttur: Milletlerarası çalışma teşkilâtı, işe ve tarım teşkilâtı, UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı), Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilâtı, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, Milletlerarası Para fonu, Dünya Sağlık Teşkilâtı, Milletlerarası Mülteciler Teşkilâtı, Dünya Posta Birliği, Milletlerarası Telekomünikasyon Birliği.

Genel Kurul ile birlikte, muhtar olmayan bölgelerde yerli ahalinin menfaatlerini gözeten, onların "siyasî, iktisadî ve Sosyal terakkilerini ve eğitimlerini" "hür siyasî müesseselerinin tedrici gelişmesini" (madde 73) "insan hak ve ana hürriyetlerine memleketlerinde riayet edilmesini sağlamağa uğraşan bir Vesayet Meclisi vardır. Bütün bunlar bizi, manidar bir şekilde, şansönerilerin faaliyet sahasının atmosferinden uzaklaştırmaktadır. Biz artık ne sefirenin yatak odasında, ne de bir Talleyrand'ın Metternich'in bir Palmerston'unun gizli celsede müzakerede buldukları salonlardayız. Biz artık pazar meydanında, herkesin yanında, gündelik hayatın gürültüsü içinde, halk kitesinin emelleri, insanlığın içinde yuğrulduğu günlük meselelerin arasında bulunuyoruz.

Milletlerarası sahada meydana çıkan meseleler, devletlerin iç siyasetlerinin meşgul olduğu meselelerle gittikçe daha fazla kaynaşmaktadır. Mevzular aynı olup daha geniş bir zaviyeden mütalâa edilmektedirler. Herkesin kendi memleketinde yapmağa yeltendiği hususu, gayretlerinin bir araya gelmesinin daha iyi neticeler doğuracağı ümidi ile hep birlikte yapmağa çalışmaktadırlar. Her iki faaliyet birleşmekte ve birbiri ile kaynaşmaktadır. Bunlar aynı bir teşebbüsün iki veçhesinden ibarettir. Her iki tarafta da aynı gaye, aynı program, aynı endişeler ve gittikçe daha fazla bir şekilde aynı (personel) e rastlanır, çünkü bugün artık “dış siyaset” personeli ile “iç siyaset” personelini birbirinden ayıran bir perde mevcut değildir.

Çalışma Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı veya Millî Eğitim Bakanlıkları, Maliye Bakanlığı, Sosyal Sigorta, tarım v. s Bakanlıklar memurları milletlerarası faaliyete iştirak ederler. Diplomasi onlarsız edemez. Bunlar diplomasiyi çevrelerler ve bazan onu içlerine alırlar. Eskiden iki alan arasında dikilen duvar bir harabe halindedir. Bu duvar, bazı yerlerde güçlülükle muhafaza ediliyorsa da, ekseriya ya yıkılmakta yahut da mukavemet edilmez bir cereyanın tazyiki altında sallanmaktadır. Devletlerarası hukuk fanilerin erişemeyecekleri batını bir disiplin olmaktan çıkmıştır. Bu hukuk daha insanî bir lisan konuşmakta, insanlığın ızdıraplarına kulak vermekte ve ümitlerine tercüman olmaktadır. Halk arasına karışmak için artık Oлимп dağından inmştir.

—oOo—

Bu değişikliğin bütün şumulünü anlayabilecek kadar ona kâfi derecede alışabilmiş değiliz. Maamafih gerek doktrin, gerekse tatbikat sahasında derin tesirleri olacağına şüphe yoktur.

Bugün halâ mer’i olan devletlerarası hukuk kavramı, bu hukukun temel addettiği bazı “prensiplerin” terkini tevlit edecek umumî bir revizyona tâbi kılınacaktır. Bir sistem kristalize olunca teşekkülüne âmil olan ve kıymetinin şartını teşkil eden tarihî hâdiseleri gözden kaybetmek temayülüne kapılırız. Devletlerarası hukukun bu klâsik kavramı ona taraftar olanların nazarlarında mutlak bir kıymet kazanmıştır. Kavram geçici bir durumun ifadesi olduğu halde, taraftarları ona hiç değişmeyecek bir hakikatin otoritesini izafe ediyorlardı. Kavram, modern çağda gelişmeye mazhar olmuştur. Orta zaman düşüncesinde izini aramak boştur. O devirde hıristiyan Avrupa bir vahdet, bir büyük Cumhuriyet olarak telâkki ediliyor *jus gentium*’da müşterek hukuku teşkil ediyordu. Bu vahdeti tahrip ve siyasî kuvvetlerin ilk safında egemen devletin yer almasını temin etmek için Rönesans hâdiseleri gerekmiştir. Doktrin yeni

realitelere kendini uydurmuştur, bu intibak yavaş cereyan etmiş, intikal devreleri zorlanmamış, eskimiş olmakla beraber zihinlerde halâ tesir icra eden bir kavramdan ancak tedricen vazgeçilmiştir.

Bizim "klâsik" adını verdiğimiz sistemin, geçmişin tesirlerinden kurtulması ve mantikî şumulünü elde etmesi için 19. yüzyılı beklemek icabetmiştir.

Bu sisteme göre milletlerarası hayat devletler arasındaki münasebetlere inhisar eder. Fert mevcut değildir - daha doğrusu içinde eridiği devletin bir süjesi olarak mevcuttur - Milletlerarası cemiyet mevcut değildir - daha doğrusu devletlerin mütekabil münasebetlerinde mevcuttur - Bir kelime ile devlet kendi içinde ve etrafında boşluk hasıl eder. Devlet kendisine eşit olanlar karşısında (sair egemen devletler) yalnız kalır.

Orta çağın kavramı gibi bu kavram da muayyen bir medeniyet seviyesine bağlı idi. Tarihin bir devresine tesir icra etmiştir. Bugün artık, milletlerarası hayatı sadıkane bir şekilde aksettirmedeğine, manalandırma iddiasında bulunduğu hâdiseler tarafından aşılmış olduğuna inanmak için kanaatimce büyük bir müşahede kuvvetine ihtiyaç yoktur.

Hâdiseleri objektif olarak tetkik etmek kâfidir. Ne yazık ki bu fikir hürriyetine gerektiğinden daha az rastlanmaktadır. Muhakememize a priori bir istikamet vererek onu bozan geleneğin tesiri, yeni ufuklar karşısında duyulan çekingenlik içinde bulunulan durumu muhafaza ve tehdide uğradığı hisedilince bazı kurnazlıklara dahi baş vurarak muhafaza etmek hususundaki inat: velhasıl önceden edinilmiş bazı fikirler bizi ekseriya şaşrtmaktadır. Gayem burada bir sistem izah etmek değil fakat klâsik doktrin bazı iddialarını gözden geçirerek bugünün hukukî realitesi ile ne nisbette kaabili telif olduklarını göstermektir.

—oOo—

Hukuk sosyal bir disiplindir. Gayesi insanların (fertler ve topluluklar) birbirlerine karşı tavırlarını nizamlamaktır. Fakat bu gayeyi tahakkuk ettirmek için hukuk bazı usullere başvurur, muayyen bir teknik istimal eder, ki bu tekniğin tertibi değişik mülâhazalar ile tayin edilir ve istimal edilen vasıtaların pratik kıymeti, müessirlikleri ve imkânları büyük bir yer tutar. Bu vasıtalarından biri bazı şahıslara hak ve vecibeler yüklemek ve onlara "hukuk süjeliği" vasfını tanıtmaktır. Bu şahıslar hukukî kaidelerin istimalinde faal bir rol oynar onların tahakkukunun ajanları olurlar. Ekser hallerde hukuk süjeliği vasfı ilgililerin kendilerine, hukukun teşkilâtlandığı sosyal münasebetde hakikaten dahli olan şahıslara tanınmıştır. Hukuk hukukî ajanlar rolünü sair şahıslara tevdi ettiği lüzumlu veya şayanı tercih addedebilir.

Burada birbirine karıştırılmaması gereken iki durum mevcuttur. Hukukun mevzuu bir mesele; bu mevzuu tahakkuk ettirmek için kurduğu teknik inşa başka bir meseledir. Devletlerarası hukukda hakikî (obje) ile teknik bünye arasındaki ayrılık sık vukubulduğundan bu tefrikde bulunmak o derecede önemlidir.

Bir misal alalım: 1914 - 18 harbi ertesinde bazı memleketlerde ırk, din veya dil azınlıklarına milletlerarası bir himaye sağlamak gayesi ile bir seri anlaşmalar akdedilmişti. Bunun gayesi ne idi? Diğerlerine model teşkil etmiş olan Polonya Antlaşmasını okursak: Polonyada "bütün ikamet edenlerin hayat ve hürriyetlerine tam himaye sağlama vecibesini yüklediğini" (madde I fıkra I), Polonyada mukim bütün eşhasın kamu nizamı ve adabı ile kaabili telif olmak üzere her nevi mezhep, din veya inanca sahip olma hakkına malik olacaklarını" (m. I. f. 2):" bütün Polonya tebalarının kanun önünde eşit olacaklarını ve ırk, dil veya din farkı gözetilmeksizin aynı medenî ve siyasî haklardan müstefit olacaklarını (madde 7) "ırk, din veya dil azınlıklarına ait Polonya tebalarının sair Polonya tebalarına edilen muameleye tâbi olup hukuken ve fiilen aynı garantilerden müstefit olacaklarını" "ezcümle kendi dillerini serbestce kullanmak ve dinlerini serbestce istimal etmek hakkı ile masrafları kendileri tarafından verilmek üzere şefkat müesseseleri, dinî veya sosyal müesseseler açmak, idare ve kontrol etmek hakkına sahip olacaklarını (m. 8) v.s. v.s. görürüz.

Bu hükümlerin güttüğü gaye sarihtir: Polonyadaki azınlıklara bazı haklar sağlamaktır. Bu hükümler azınlıklara gerek fertler veya azınlıktan olmayan topluluklarla gerekse Polonya idarî makamları ile olan münasebetlerinde muayyen bir rejimi garanti etmektedirler. Bu hükümleri istediğimiz kadar inceliyelim. Devletler arası münasebetlere taallük eden bir hususa rastlamayız. Fakat bu faaliyetin mevzuunu tetkik etmeyip de nazarlarımızı onun teknik veçhesine çevirirsek manzara tamamen değişir. Rejimden istifade edenler ortadan kaybolur, sahnede yalnız devletler kalır: Önce tâbir câ'zse kanunu isdar etmiş olan devletler. Azınlıkların haklarını himaye gayesini güden hukukî kaideleri tesbit için milletlerarası cemiyetin rüşeym halinde elde mevcut ender teknik usullerinden birine başvurulmuştur: bir antlaşma akdedilmiştir. Bir taraftan Polonya, diğer taraftan belli başlı müttefik ve müşarık devletler: Amerika Birleşik Devletleri İngiltere İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya arasında akdedilen bir antlaşma. Hiç kimse, bu beş büyük devletin mevzuda şahsî bir menfaati olduğunu iddia edemez. Bu mevzu, gayesi bakımından herhalde Polonyanın Amerika Birleşik Devletleri veya

Japonya ile olan münasebetlerini ilgilendirmiyordu. Fakat müttefik ve müşarık devletler o devirde milletlerarası câmianın fiilî organını teşkil ediyorlardı ve azınlıklar rejiminin teessüsüne bu sıfatla müdahale etmişlerdir. Antlaşmanın müzileri olduklarından ahdi hukukun umumî prensiplerine tevfikan onun icrasını istemek hakları; Polonyanın da kendi iç hukukunun kadrosu dahilinde sistemin işleminin gerektirdiği teşriî, idarî veya adlî tedbirleri ittihaz etmek vecibesi vardı. Bu sistem bir de özel teminatı ihtiva ediyordu. Milletler Cemiyetinin her üyesi Polonyanın azınlıklara karşı ika edebileceği her nevi ihlâli veya ihlâl tehlikesini Cemiyete bildirmek vecibesini yükleniyordu. Konsey böyle bir hal vukunda gerekli addedeceği şekilde "harekete geçebilecek ve tavsiyelerde bulunabilecektir." Nihayet, Polonya ile müttefik ve müşarık devletler veya Milletler Cemiyeti Konseyinde üye herhangi bir devlet ile, azınlıklara tanınan garantilere taallük eden fiilî ve hukukî meseleler hakkında vukubulabilecek her nevi fikir ayrılığı karara bağlanmak üzere Milletlerarası Daimî Adalet Divanına seykedilecekti (madde 12). Böylelikle sistemin vücut buluşunda olduğu gibi işleyişinde de azlıklar kenarda tutulmuşlardır (1) Bizim faaliyetde bulunur gördüğümüz sadece devletler ve bir milletlerarası müessesedir; teknik inşa sadece onlar üzerine istinad etmektedir. Biz, manidar gözüktüğünden bu misal üzerinde durmuş bulunuyoruz. Hâdise milletlerarası alanda sık sık vukubulduğundan daha birçok misaller verilebilir. Hatta bugün iktisadî, sosyal, insanî meselelerin milletlerarası bir hal tarzına bağlanması kesafet kesbetmiş olduğundan bu hâdise normal de sayılabilir. Hukukun (obje) si ile teknik bün yesi arasındaki anlaşmazlık hergün daha fazla artmaktadır.

Devletlerarası hukukun klâsik tarifinin temel hatası hemen belirlemektedir. Devletlerin karşılıklı münasebetlerini idare eden hukuk deniyor. Bu insanı yanlışlığa sevkeder, devletlerarası hukukun mevzuunun hakikaten devletler arasındaki münasebetler olduğunu, bu hukukun meşgûl olduğu meselelerin her iki taraf bakımından millî menfaatlere tesir ettiğini ve bunların devletlerin siyasi münasebetlerine bağlı olduğunu zannettirir. Bu tarifin teknik realiteye tetabuk etmesi mümkündür.

Bu daha sonra inceliyeceğimiz bir noktadır. Herhalde tarif ancak bu zaviyeden mütalâa edildiği takdirde doğru olabilir. İmdi, bir hukukî

(1) Milletler Cemiyeti tatbikatı azlıklara istida vermek hakkını tanıyacaktı ve bunun büyük önemi vardır; fakat dilekçe hakkının antlaşma tarafından derpiş edilmediğini belirtmek lâzımdır, dilekceler sadece sistemin işleminin teminen yetkili otoriteleri aydınlatmak gayesini güden bilgi vasıtalarını teşkil ediyorlardı.

nizamı teknik bünyesine (bu inşa hukukun hakikî (obje) si ile zıddiyet halinde bulunduğu halde) tarife kalkmak hakikati tahrif etmek demektir. Bu, hakikatin ikinci derecede bir veçhesini onun tam ifadesi olarak göstermektedir (çünkü vasıtalar gayelerine nisbetle ikinci derecededir).

Klâsik tarifin bu kusuru daima mevcut olagelmıştır, fakat devletlerarası hukuk siyasi münasebetler sahasına münhasır kaldığı ve sefirenin yatak odası ve harp alanı devletlerarası hukukun özünü sembolik bir şekilde ifade ettiği müddetçe bu kusurdan endişe olunmayabilir hatta nazarı dikkati celbetmeyebilirdi. Buna mukabil insanî meselelerin belirli bir mevki elde edecek suretde milletlerarası alanı istilâ etmiş olduğu dünyamızda kusur alenî ve müsamaha edilemez bir hal almıştır. Kaldı ki, devletlerarası hukuk kaidelerinin tatbik edildikleri sosyal münasebetler artık bu münasebetlere girişen topluluk veya fertlerin milliyetleri arasındaki farklarla tavsif edilemezler. Devletlerarası hukuk, ananevî doktrine göre insanları millî bağlılıklarına göre muayyen bir devletin tebaları olarak mütalâa ediyor ve bu sıfatla bazı hallerde onlara himaye sağlıyordu. Öyle ki devletlerarası hukukun ilgileneceği münasebetler, menfaatleri ya doğrudan doğruya veya üyelerden biri dolayısı ile bahis konusu olacak iki veya daha fazla millete taallük edeceğinden daima devletlerarası münasebetler olacaktır. İmdi, bu nazariye bugünkü hukukî realiyete hiç uymamaktadır. Halen devletlerarası hukukun idare ettiği münasebetler ekseriya bir tek ve aynı milletin dahilinde cereyan etmektedir. Meselâ, Polonyadaki azınlıkların milletlerarası himayesine taallük eden vecibeler acaba sadece Polonya devleti ile yabancı azınlıkların münasebetlerine mi taallük ediyordu Hiç de değil. Bunların şumulüne Polonyada oturan herkes giriyordu ve antlaşmaların bazı hükümleri bilhassa Polonya tebasını gözetiyordu. İş sözleşmeleri, sadece yabancı milliyetden işçiler muvacehesinde âkit devletlerin durumunu nizamlamakla mı iktifa etmektedirler? Hiçbir veçhile. Bu devletlerin hakkı kazalarının şâmil olduğu bütün işçilere milliyet farkı gözetmeksizin şâmindir.

Devletlerarası hukuk kadın ve çocukları himayeye çalıştığında; hayat seviyelerini düzeltmeğe gayret ettiğinde; sefalete, hastalığa, cehalete karşı mücadeleyi teşkilâta bağladığında; insanın ana hürriyet ve haklarına hürmeti sağlamağa yeltendiğinde acaba, kazara, mukadderatları kendisini ilgilendiren şahısların milliyetlerini müdahalelerinin tahdidî kıstası ittihaz etmeğe kendini mecbur hissetmekte midir?

Anânavi nazariye, milletlerarası hukukî hayatın günü geçmiş bir kavramından hareket etmektedir. Bu hayat bugün sadece milletlerarasısındaki münasebetlere münhasır kalmaktan uzak olduğu gibi, mesele-

leri daha etraflı bir şekilde, onların insanî taraflarını göz önünde tutarak ve millî bölmeler dışına çıkarak mütalâa etmeyi mümkün kılan bir hareket noktasını sık sık ihtiyar etmektedir.

—000—

Devletlerarası hukukun mevzuunu nasıl tarif etmeli?

Devletlerarası hukuku, iç hukukun karşısına çıkarmakla bu tarifi yapılamıyacağını sanıyorum. Çünkü hakikatte bu iki hukuk birbirlerinden mevzuları bakımından tefrik olunmazlar, Şüphesiz mahiyetleri icabı milletlerarası bir hal tarzı gerektiren bazı meseleler mevcuttur. Bu sebeble bir sınır tesbiti iç hukuka bırakılamaz. Milletlerarası bir kaide, yani ilgili her iki devlet için muteber bir kaide lâzımdır, çünkü içlerinden birinin sınırını tesbit etmek aynı zamanda diğerininkini tayin etmeden imkânsızdır. Aynen, iki devlet arasında bir anlaşmazlık husule gelince buna bulunacak hal çaresi (kullanılacak usul ne olursa olsun) ancak milletlerarası mahiyette olabilir, çünkü anlaşmazlığı halleden karar mecburen iki taraf için muteberdir. Bir meselenin mahiyeti onun hal tarzının birden ziyade devletçe muteber olmasını gerektirdiği her halde devletlerarası hukukun müdahalesi lüzumludur. Yalnız bu nevi meseleler kendi bağlarına bir hukukun mevzuunu teşkil etmekten uzaktırlar. Hatta halen küçük bir kısmını teşkil ederler. Bunların etrafında mecburen milletlerarası olmayan (kasdim mantıkî bir ihtiyaç neticesinde olmayanlardır) fakat ampirik sebebler dolayısı ile milletlerarası hal almış meselelerden müteşekkil geniş bir saha mevcuttur. Bir mesele, onu sırf iç hukukun yetkisine terketmemek ihtiyacı hissedildiği, az veya çok bir surette milletlerarası normlara tâbi kılmak faydalı addolunduğu gün milletlerarası bir mahiyet kazanır. Bu tavır değişikliği ekseriya pratik ihtiyaçlarla tayin olunur. Meselâ, sanayinin gelişmesi işçilerin kanunî himayesi meselesini ortaya çıkarınca, milletlerarası bir nizamlama olmadan buna bir hal çaresi bulmanın aşılması güç engellerle karşılaşacağı anlaşıldı ve o zamana kadar iç hukuk sınırları içinde kalan bu mesele böylece milletlerarası sahaya çıktı. Deniz, nehir, kara, hava nakliyatı, posta komünikasyonu, telekomünikasyon, sınaî, artistik ve edebî mülkiyet tartı ve ölçü, şeker rejimi, polişe v.s. v.s. gibi daha birçok mevzular hakkında da durum aynı idi.

Hâdiseyi bazan insanî veya ideolojik mülâhazalar izah eder. Mesele hıfzıshha, eğitim, çocuk himayesi v.s. gibi meseleler bugün devletlerarası hukuka ait telâkki ediliyorsa bunun sebebi bu sahalarda özlü terakkiler tahakkuk ettirmek için milletlerarası faaliyetde bulunmanın en tesirli yol olduğu anlaşıldığındandır.

Birinci Cihan harbi ertesinde bazı azınlıkların hakları devletlerarası hukuk idaresine verilmiş ise ve bugün insan hakları ve ana hürriyetleri meselesi Birleşmiş Milletler Antlaşması tarafından milletlerarası bir mesele olarak devletlerarası hukuk sahasına ithal edilmiş ise, bu insan şahsının arzettiği ahlâki ve siyasî önemi idrak etmemizden ve aynı zamanda bu hürmeti sağlamak için iç hukuk garantilerinin gayri kâfi olduklarını anlamış olmamızdır. Saiklerin pek ehemmiyeti yoktur: mesele iç hukuk yerine, az veya çok adette devlet için muteber olacak ve binaenaleyh bunlar arasında muayyen bir hukukî vahdet sağlayacak milletlerarası kaideler ikame etmektir. Milletlerarası kaideler eskiden ekserisi iç hukuka ait olan ve ihraz ettikleri milletlerarası mahiyete rağmen halâ bu hukuka ait olmakda devam eden mevzulara tatbik edilmektedir, çünkü bir meselenin beynelmilleşmesi onu iç hukukun yetkisinden muaf tutmak yetkisini tevlid etmez. Sadece iç hukuku daha yüksek normalara, milletlerarası normalara uymağa mecbur eder. Her iki hukukî nizam arasında işbirliği vardır. Demekki devletlerarası hukuk tarifini onun mevzuundan çıkarmağa çalışmakla yanlış bir yol tutmuş oluruz. Bu yönden onu iç hukuktan ayıran sınır bulunamaz.

Filhakika bir "mahfuz saha"nın mevcudiyetinden sık sık bahsolunur ve bundan devletlerarası hukukun daha nüfuz etmediği ve Milletler Cemiyeti Misakı madde 15 fıkra 8 in tabiri ile devletin "münhasır yetkisine" bıraktığı sahalar gözetilmektedir. Bu kavramın kıymeti hakkındaki ihtirazi kayıt bir yana herhalde devletlerarası hukukun mecburen ve kesin olarak hariç bırakılacağı bir memnu saha bahis mevzuu değildir. Milletlerarası Daimî Adalet Divanınının 4 no. lu istişarî kararında pek haklı olarak belirttiği gibi: "bir mevzuun devletin münhasır sahasına girip girmediği meselesi tamamen nisbî olup milletlerarası münasebetlerin gelişmesine tâbidir." Dün münhasır olan saha bugün birçok hallerde bu sıfatını kaybetmiştir; halen böyle olan ise belki yarın münhasır olmaktadır. Devletlerarası hukuk disiplini fiiliyatda hukukî sahanın ancak bir kısmını ihtiva eder; fakat ona a priori olarak aşılmaz sınırlar tahmil etmeğe imkân yoktur.

—oOo—

Devletlerarası hukuku iç hukuktan mevzu bakımından tefrik etmeğe imkân yoksa acaba onu nasıl tarif etmeli?

Bu suale cevap vermeden önce kelimelerin manası üzerinde her nevi yanlış anlamayı bertaraf etmek doğru olur.

Modern lisanda (eskiden böyle değildi) "devletlerarası hukuk" (droit des gens) tâbiri umumiyetle "devletler umumî hukuku" teriminin sinonimi olarak kullanılmakta ve ona bu manayı verenler bir "devletler hususî hukukunun" varlığını kabul etmektedirler. Demek ki devletlerarası hukuk terimi bu hukukun ancak bir kısmına tekabül edecektir.

Ben bu şekilde düşünmüyorum. Fikrime göre devletlerarası hukuk (droit des gens) bu hukukun bütün sahasını kaplar; iç hukuk olmayan her şeyi ihtiva eder (x).

Milletlerarası nizamda kamu hukuku konuları ile hususî hukuk konuları arasında bir tefrik yapılabilmesi tabiidir. Maalesef bu mantikî tefrik sözde devletler hususî hukuku ile sözde devletler umumî hukukunun keyfî tefriğine tekabül etmekden uzaktır. Hakikat de devletler umumî hukukuna atfedilen saha hususî hukuk sahasına derin bir şekilde nüfuz etmektedir. Böylece işçilerin himayesi meselesi aynı zamanda hem kamu hukuku meselelerinin hem hususî hukuk meselelerini ilgilendirmektedir. İş rejimi gerek milletlerarası sahaya gerekse iç sahaya olmak üzere her ikisine taallûk etmektedir.

"Devletler hususî hukuku" diye adlandırılan bransa gelince... bunu devletler arası hukukun hususî hukuka tahsis edilmiş bir kısmı addetmek kadar yanlış birşey yoktur. Bu sıfat altında pek ilgi çekici bazı konular toplanmıştır fakat bunlarla o sıfatı haklı çıkarmak güçtür. Kanunlar ihtilâfının kendisine has özel bir yeri vardır, bu devletler hususî hukukunun çekirdeğini ve bazı hukuks nasrlara göre nüvesini teşkil eder. Mamafih bazan buna vatandaşlığa ve ecnebilerin durumuna taallûk eden meseleler ilâve edilir. İmdi, bu üç konunun devletlerarası hukuka ancak kısmen taallûk ettiklerini ve içlerinden hiçbirinin hususî hukuk kadrosu içinde hapsolmadığını müşahede etmek için uzun uzun düşünmeğe lüzum yoktur. Filhakika bunlar devletlerarası hukuka ancak kısmen tâbidirler ve bu bakımdan durumları devletlerarası hukukun tatbik edildiği mevzularla tamamen aynıdır. Her devletin kendi devletler hususî hu-

(x) Biz (Droit des Gens) ve (Droit International) terimlerini (Devletlerarası Hukuk) ile karşılıyoruz. Bu hukukun mevzuunu teşkil eden münasebetler münhasıran değilse de büyük nisbetde devletlerin kendi aralarında cereyan eden münasebetlerdir. Ferdin milletlerarası alandaki bugünkü durumunun yukardaki sıfatda değişiklik yapılmasını gerektirmemektedir.

Bu vesile ile bir noktayı daha belirtmek istiyoruz: Devletlerarası kelimesini bir sıfat olarak kullanmaktayız. Binaenaleyh ondan sonra gelen kelime ile yapılacak terkip bir izafet terkibi değil sıfat terkibi olacaktır. Devletlerarası hukuku yerine devletlerarası hukuk dememizin sebebi budur. (Çeviren'in notu). 1

kuku, yani kanunlar ihtilâfı vatandaşlık ve ecnebilerin durumu hakkında kendi öz kaideleri mevcuttur. Nasıl ki her devletin iş rejimine, münakale yollarının istimaline, posta servislerinin idaresine v.s. dair kendi kaideleri varsa... fakat her iki bakımdan da ahdî veya teamülî muayyen bazı milletlerarası kaideler vardır ki bunlara millî kanunlar ittiba ederler. Bunlardan hiçbiri hususî hukuk kadrosu içine kapanıp kalmaz. Kanun ihtilâflarının ancak hususî hukuku ilgilendirdiği söylenebilir mi? Fakat cezaî, malî, idarî ve usule taallûk eden kanun ihtilâfları vardır ki bariz bir şekilde hususî hukuk sahasından çıkarlar.

Vatandaşlık ve yabancıların durumu meselesinin kamu hukukunu ilgilendirmediği söylenebilir mi? Muhakkak ki hayır. Görülüyor ki sözde devletler hususî hukuku kendisini vasıflandırmak için öne sürülen her iki sıfatı da (1) benimsememekte ve onu sözde devletler umumî hukukundan ayıran sınır kesif bir sis ortasında kaybolmaktadır.

Nihayet, devletlerarası hukuk konularının çok keyfi bir şekilde tasnife tâbi tutulması bir boşluğu havidir.

“Çek’e taallûk eden uniform bir kanun” isdar eden 19 Mart 1931 Cenevre Sözleşmesi gibi milletlerarası sözleşmeleri nereye dahil etmek lâzımdır? Bunlar herhalde kamu hukukuna ait değildirler, ne kanunlar ihtilâfı, ne vatandaşlık, ne yabancıların durumuna taallûk ettiklerinden sözde devletler hususî hukuku sahasına da girmezler. Şu halde?

Mesele şudur ki, hukukcuların devletlerarası hukuku garip bir şekilde ikiye ayırmaları (rasyonel) hiç bir prensibe istinad etmediği gibi karışıklık hasil etmekden başka bir netice de doğurmaz. Bütün bu kargaşalığı nizama bağlamak ve onu teşkil eden unsurları umumî görüş temin edecek surette bir araya getirmenin zamanı gelmiştir. Bunların kamu hukuku sahası ile hususî hukuk sahası arasında taksimlerinin meşrû olabilmesinin şartı bir yandan bu taksimi husule getiren kıstasların iç hukuk sahasında istimal edilenlerin aynı olması ve diğer taraftan bir kaidenin milletlerarası mahiyetinin kamu hukuku veya hususî hukuka bağlı olması ile ilgisi bulunmadığının unutulmamasıdır.

Devletlerarası hukuk umumî olsun hususî olsun onu iç hukukdan tefrik eden aynı temel vasıfları arzeder.

(1) Hatta bazıları bunun ihtiva ettiği meselelerin hususî hukukdan değil sırf kamu hukukundan neşet ettiğini düşünmektedirler bu ise meselâ Pillet ve Niboyet'yi şu garip tarifde bulunmaya sevketmiştir: “Devletler hususî hukuku kamu hukukunun bir branşı olup...” manuel de droit international privé. no. 1).

Şu halde aralarındaki esaslı fark nedir? Bu farkı onların mevzuunda bulmak kaabil olmadığına göre acaba kaynaklarında bulunabilir mi? En yetki sahibi bazı müellifler bunu iddia etmişlerdir. Meselâ Triepel ve onu takiben hukukun devletçi ve iradeci kavramının birçok temsilcileri iç hukukun devletlerarası hukukdan ayrıldığını çünkü iç hukukun kaynağının bir devletin tek taraflı iradesinde (auto-limitation) olduğu halde; devletlerarası hukukun birçok devletin mutabık iradelerinin birleşmesi ile elde edilen "müşterek iradelerine" (Vereinbarung) istinad ettiği iddiasında bulunmuşlardır. Fakat, muasır doktrinde prestiji süratle kaybolan bu doktrin önüne aşılmaz engeller çıktığına şahit olmaktadır. Bu doktrin, devletin iradesini hukukun yegâne yaratıcı kuvveti haline getirmekle hukukî hadiseyi tahrif etmekte; onun muayyen bir veçhesini mütalâa etmektedir.

Hukukun her cemiyette mevcut olduğunu; gelişmesine yardımcı bulunmayan bir devlet teşkilâtı bulunmasa dahi mevcut olacağını unutmaktadır. Hukukun önce teamülî olduğunu halen bugün de az veya çok geniş bir surette teamülî kaldığını ve hâdiselerin ilmî müşahedesi ile hiç bir alâkası olmayan fikrî cambazlıklara tevessül etmeden âdeti devletin iradesinden veya devlet iradelerinin kaynaşmasından neşet ettirmenin imkânsız olacağını da unutmaktadır (1).

Şüphesiz devletlerarası hukukun teşekkülü kendisine has olan şartların tesiri altında kahr. İç hukukun bazı şekli kaynakları devletler hukukunda yoktur. Kelimenin her zaman kullanılan mânasında milletlerarası bir kanun vazı da yoktur ve bu pratik bakımdan gayet büyük bir farktır. Fakat bu fark devletlerarası hukukun mahiyetinden neşet etmez. Milletlerarası cemiyetin halen rüşeym halinde oluşundan doğar.

Teşriî yoldan normaler kabul ettirilebildiği gün vukubulacak değişiklik (nekadar ehemmiyetli olursa olsun) onların milletlerarası mahiyetine tesir etmeyecektir; nasıl ki iç nizamda teşriî faaliyet teamülün aleyhine gelişmiş olmakla beraber bu nizamın millî mahiyetini değişikliğe uğratmamıştır.

Devletlerarası hukuku iç hukukdan ayıran farkı bunların mevzularında aramak ne kadar boş ise, kaynaklarında aramakda o kadar boşur. **Bu fark iki hukukî nizamın mer'iyet sahasındadır.**

(1) Bu hususta benim 1931 de La Haye Devletlerarası Hukuk Akademisinde verdiğim derslere bakınız. "Les Regles Générales du Droit de la Paix." Recueil des Cours de l'Academie. 1931. I. s. 48v. d.

Bir hukuk kaidesinin meriyeti zaman içinde olduğu gibi mekânda da tahdid edilmiştir. İç hukuk dediğimiz hukukun mer'iyeti bir devletin yetki sahasını aşmayan hukukî nizamdır. (Doğru olmayacağından onun arazisi demiyorum). Devletin yetkisi bazan memleket - dışıdır. Fakat her devlet milletlerarası hukukî nizam tarafından tay'in edilen muayyen bir yetki sahasına maliktir. Ancak bu yetki sahasının içinde muteber olan kaideler iç hukuka bağlı olan kaidelerdir. Muteberliği hudutları aşanlar ise devletlerarası hukuka aittirler.

Bir hukuk kaidesi birden fazla devlet için muteber olunca milletlerarası bir kaide olur. Onun muteberlik sahası milletlerarası câmianın bütününe şâmil olabileceği gibi ancak bir kısmına da şâmil olabilir. hattâ ancak iki devletin yetki sahasını da içine alabilir. İç hukuk sınırı aşılnca devletlerarası hukuk alanına girilir. Kaidenin mevzuunun nasıl meydana çıktığının ehemmiyeti yoktur. Bu iki bakımdan iç hukuku devletlerarası hukukdan hiçbir tabii ve daimî bir sınır ayırmaz.

Bizim devletlerarası hukuk adını verdiğimiz hukuk hakikatde devletler arası bir hukuk değil çok adette milletin vücuda getirdiği bir hukuktur (plurinational veya multinational).

Bu iki terimin pek çekici tarafları yoktur. Filhakika (international) kelimesi de pek doğru değildir, fakat kullanıla kullanıla alışılmıştır. Plurinational, multinational terimleri kulağa hoş gelmemeleri bir yana (néologisme) lerin haiz oldukları eksiklikle malüdürlükler. Bu sebeble, kanaatimce, ifade edilmesi gereken fikre tamamen uyan ve kulağı tırmalamayan eski (droit des gens) (kavimler hukuku) terimini yeniden canlandırmak doğru olacaktır. Filhakika **Jus gentium**, **gentes** hukuku, birçok millete müşterek olan bir hukuktur.

Klâsik mektep devletlerarası hukukun mevzuu ile teknik bünyesini birbirine karıştırmaktadır. Bu ona edilebilecek en esash itirazdır. Bir de tamamen teknik bakımdan tezinin doğru olup olmadığı meselesi vardır. Çünkü tekniğin de önemi mevcuttur. Ona kendisine ait olmayan bir hususu tahmil etmek ne kadar doğru değilse onun kendi sahasındaki rolü okadar büyüktür. Teknik, bir vasıttan ibarettir. Fakat hukukun müessirliğinin kısmen ona bağlı olduğu lüzumlu bir vasıta...

Devletlerarası hukukun teknik inşasının sadece devletler arası münasebetler meydana koyduğu veya başka değişimlerle devletlerin bu hukukun yegâne (suje) leri oldukları (olmaya mecbur buldukları) söylenebilir mi? Çünkü klâsik mektebin temel (postula) sının tazammun ettiği budur.

Bu (postula) nın Duguit ve şâkirleri tarafından (ki bunlar arasında bu etüd'ün kendisine ithaf edildiği kıymetli hukukcu da vardır) radikal bir şekilde reddolunduğu malûmdur.

Leon Duguit gibi Georges Scelle'de devletin hukukî şahsiyetine hücum etmektedir. Onun nazarında bu şahsiyet hukukun inşasını bozan ve binaenaleyh kesin bir şekilde reddolunması gereken bir (mythe) den başka birşey değildir. Scelle hukukun sujelerinin fertler olduğunu ve fertlerden başkasının olamayacağını söylemektedir.

Devlet şahsiyetinin, devleti tamamen tahrif eden ve onu tehlikeli kılabilen olan an'anevî kavramına karşı bu isyan hareketini bir dereceye kadar anlıyorum. Fertler dışında idare edenlerle idare edilenler arasında gereken bir "bizatihi devlet", bir "hükmi şahsın" mevcut olmayacağı ifadesinde bulunulsun, bununla da mutabıkım. Fakat devletin hukukî şahsiyetini izah için bu hayalî inşaya hiç de lüzum yoktur.

Devleti bir hukuk (suje) si olarak mütalâa etmek idarecilerin **qualitate qua** ifa ettikleri hareketlerin ferdi değil kollektif tesirleri olduğu yolundaki inkâr kabul etmiyecek derecede önemli bir hukukî hâdiseyi elverişli bir formülle ifade etmek demektir; bu fiillerin fizik müsebbibi bir fert ise onların hukukî tesiri ferdi aşar ve bütün millet şâmil olur M. Schuman Dışişleri Bakanı sıfatı ile hareket ettiği zaman, fiilin hukukî neticeleri şahsan kendisine ve onun hususî mamelekine değil fakat bütün Fransaya tesir edecektir. Bu temel ayrılığı M. Schuman'ın şahsiyetini Fransanınkinden ayırmakla ve bu sonuncuya kendi Dışişleri Bakanının imzasından veya demecinden doğabilecek hak ve vecibeleri izafe etmekle niçin ifade etmemeli?

Bu benzetiş kompleks bir durumu açıklamaya, onu kısa yoldan kavramağa yarar.

Hukuk tekniği meselesinde hükmi şahsiyet mefhumunun pek ustalıklı ve pek faydalı bir buluş olduğunu itiraf ederim.

Duguit mektebinin hatası devletlerarası hukukun klâsik mektebinin hatasına müşabih değil midir?

Her ikisinde de teknik inşa ile sosyal realite arasında muayyen bir kargaşalık yok mudur?

Klâsik mektep hukukun teknik inşasından hareket ederek ondan sosyal realitenin yanlış bir kavramını istihraç eder.

Duguit mektebi aksine sosyal realiteden hareket ederek hukuk tekniğini bu realite üzerine uygulamaya çalışır.

Fakat teknik, hakikatın üzerine aksedeceği bir ayna değildir. Teknik bazı gayelere erişilmesini temin eden bir vasıtaadır.

Biri sosyal realiyete istinad eden diğeri ise ayrı ve binaenaleyh sun'î yollar takib etmekle beraber arzu edilen gayeye daha kolaylıkla veya daha emniyetle ulaştırılan iki teknik usulden ikincisi seçilmek icabeder. Demek ki fizik bakımından şahıs - devlet bulunmadığı itirazı bana uygun-suz gözükmektedir.

Bu parantezi burada kapayalım. Temel bir nokta üzerinde mevkiimizi tayin etmek için bu izahlarda bulunmak lâzımdı, kanaatimce onu daha ileri götürmek faydasızdır.

—oOo—

Dostum Georges Scelle'den farklı olarak (müşterek o kadar fikirlerimiz var ki birkaç ufak fikir ayrılığı da olması lâzım) devlete devletlerarası hukuk süjeliğini reddetmek için hiçbir sebep göremiyorum. Bu, (teknik sahasına inhisar etse dahi) klâsik mektebin tezini kabul ettiğimi mi ifade eder, Muhakkak ki hayır. Klâsik mektep devletin hukukî şahsiyetini kabul ile iktifa etmez, devletler hukukunun süjesinin yalnız devlet olabileceğini iddia eder. Bazı hâdiselerin inkâr kabul etmez şehadetleri onun bu iddiasının kuvvetini azaltmıştır.

Devletlerden maada, devletlerarası hukuk süjeleri bulunduğu keyfiyeti güç inkâr edilebilir. Meselâ, yalnız hususî hukuka değil kamu hukukuna da ait olan ve hukukî şahsiyete mâlik birçok milletlerarası müesseseler mevcuttur ve bunlar günden güne artmaktadır. Öyle sömürgeler olabilir ki, istiklâl kavuşma safhası esnasında ve kelimenin hakikî manasında devlet halini almadan önce devletlerarası hukuk süjesi olabilirler (İngiliz dominyonları bu safhadan geçmişlerdir). Bir isyan veya dahilî harp neticesinde muharip veya asi sıfatları tanınan ve böylelikle devletlerarası hukuk süjesi sıfatını kazanan gruplar olabilir. Ruhânî devletlerin ortadan kalkması ile Latran antlaşmasının akdi arasındaki devre zarfında milletlerarası şahsiyetini muhafaza için imtiyazlı bir durumdan istifade eden Papalık Makamı mevcuttur (doktrin için hiç değilse bir kısmı bu kanaattedir).

Bu misaller karşısında Anzilotti, Cavaglieri, v.s. gibi klâsik mektep taraftarları, mektebin ananevi prensibinin yumuşatılmasının gerektiğini umumiyetle itiraf etmişlerdir.

Mamafih bu müelliflere göre prensibin esas manası tahavvüle uğramıyordu. Bunların kanaatince vukubulabilecek gerekli yayılmalar ya devletin tarifi kadrosu içine girmemekle beraber hissedilir bir şekilde

ona yaklaşan topluluklara (Dominyonlar, asiler v.s.) ya devletlerin vücut verdiklerine (milletlerarası müesseseler gibi) veyahut bir zaman devlet olanlara (Papalık Makamı) taallük edeceklerdir.

Buna mukabil yine bu müelliflerin dokunulmaz addettikleri prensip devletlerarası hukuk sùjeliğinin fertlere ait olamayacağıdır. Klâsik mektebin kanaatine milletlerarası nizamın mahiyeti doğrudan doğruya fertle meşgûl olmaya ve ona hak ve vecibeler izafe etmeğe müsait değildir. Fakat acaba bu noktada onun tezi vak'alar tarafından inkâra uğramakta mıdır?

1907 tarihli XII. La Haye Sözleşmesinin derpiş ettiği ve hiçbir zaman tahakkuk sahasına çıkmamış olan Milletlerarası Ganaım Mahkemesi bir yana; geçici bir hayat süresi olan Merkez Amerika Adalet Divanı bir yana, bu teze karşı, birinci cihan savaşı ertesinde tesis edilen muhtelit hakem mahkemelerinin istimal ettikleri usule müşabih pozitif hukuk elemanları yok mudur? Klâsik mektep taraftarları bu itirazı reddetmek için çok güçlük çekmişlerdir. Fikirlerinin haiz oldukları incelik bir bakıma takdir edilebilir fakat bu fikirler kendi noktai nazarlarının doğruluğundan ziyade her ne pahasına olursa olsun bu noktaizararın doğruluğunu isbat hususundaki iradelerini göstermektedir. Kaldı ki Nuremberg muhakemesinden sonra üzerinde titredikleri prensibin saflığını muhafaza için acaba hangi fikir cambazlığına başvuracaklarını insan kendi kendine sormaktadır.

“Harp suçları” “barışa karşı suçlar” “insanlığa karşı suçlar“ ı takbih eden milletlerarası kaideler doğrudan doğruya ferde hitap etmektedirler. Goering ve hempaları doğrudan doğruya Nuremberg mahkemesin de muhakeme edilmeğe mecbur değiller mi idi? ve kendilerine tatbik edilen milletlerarası ceza hukukuna doğrudan - doğruya tâbi kılınmamışlar mı idi? Böyle bir delil önünde klâsik mektebin ustalığı iflâs etmiyor mu?

İmdi, bütün binanın yıkılması için tek bir muvaffakiyetsizlik kâfidir. Milletlerarası nizamın mahiyeti ferde devletlerarası hukuk sùjeliği izafesi keyfiyeti ile kaabili telif olmasaydı, ferdi sùje olamayacağı prensibinin her zaman isbat edilebilmesi gerekirdi. Bir tek istisna bu prensibin sakatlığını meydana koyacaktır, bu takdirde ise klâsik doktrin taraftarları bir müdafaa hattına çekilmekten ve kaidenin istisnaları olmakla beraber bunların pek ender olduğunu belirtmekten başka birşey yapamazlar. O zaman da artık bir postuladan bahsedilemez. Arzettiği avantajlar dolayısı ile devletin sùjeliğine bağlı kalmanın sık sık başvuru rulan bir usul olduğu müşahedesinde bulunmakla iktifa edilmektedir.

Mesele böylelikle imkân zaviyes'inden mütalâa edilmiş oluyor. Ve hakikatde de durum budur. Bahis konusu olan ferdin devletler arası hukukun süjesi olabileceği değildir. Bu bakımdan klâsik mektebin düşüncesinin müdafaa kabul eder tarafı yoktur. Bahis mevzuu olan ferde bu süjelik vasfını izafe etmenin mümkün olup olmayacağı veya kendi menfaatlerinin taallûk ettiği zaman dahi onun milletlerarası sahadaki müdahalesini bertaraf etmenin daha doğru olup olmayacağını tesbitdir.

—oOo—

Çağdaş pratik'e atfolunacak bir nazar, ferdi, milletlerarası teşkilâtın önünde durduran engellerin yıkılmakta veya hiç değilse aralanmakta olduklarını müşahede etmemize imkân vermektedir. Muhakkak ki bu temayül daha pek çekingendir. Müellifler bazan kendi arzularını şen'iyetin ifadesi telâkki ederek bu temayüle bugünkü realiteyi pek aşan nisbetler izafe etmektedirler. Bu hayalin yayılmamasına dikkat etmek lâzımdır. Lex lata başka, lex ferenda başkadır. Her hukukcunun meseleleri bu iki veçhe bakımdan mütalâa hakkı (ve hatta vazifesi) mevcuttur anşart ki (bu şarta pek az riayet ediliyor) onları birbirine karıştırmasın.

İmdi, de lege lata olarak ferdin milletlerarası sahada hürriyetini elde etmesi daha pek dûn bir safhadadır.

Milletlerarası nizamın fertle doğrudan doğruya meşgûl olup ona haklarını aramak yetkisini tanıdığı haller tamamen istisnaîdirler. Bu istisnaların adedini artırma yolunda filhakika bir temayül sezilmektedir. (Muhtelit hakem mahkemeleri ve Nuremberg Mahkemesi misalleri bunun delilidir). Fakat bu yönden yenilikler çok dar bir çevreye inhisar etmektedir.

Buna mukabil daha sık vukubulan husus, milletlerarası nizamın ferdi ona hukuk süjeliği tanımaksızın kendisine taallûk eden kaidelerin tatbikine iştirak ettirmesi, milletlerarası bir davada sesini duyurma vasıtasını ondan esirgememesidir. Ezcümle tahkim müessesesinde böyle bir yatkınlık sezilmektedir (1) Devletin, tebalarının dış memleketlerdeki hâmisî sıfatı ile hareket ettiği anlaşmazlıklarda hakikî ilgili bazan

(1) Devletlerarası hukukda ferdin durumundan bahseden eserlerin ekserisi meselenin bu safhasını izah ederler. Bakınız: J. Spiropoulos. L'individu en Droit international. 1928; S. Segal L'individu en droit international positif, 1932; Tenekides, L'individu dans l'ordre juridique international, 1933; Ch. Carabiber, Les juridictions internationales de Droit privé (avec une préface de Georges Scelle). 1947. Bk: Politis. Les Nouvelles tendances du Droit international. 1927.

lerarası mahkemeye doğrudan doğruya müracaat edebilme hakkını fertmeydana çıkar. Şüphesiz dava onun eseri değildir. Devletler arasında cereyan eder. Fakat muhakeme usulünde kendisine bir pay ayrıldığı vakidir (ve bu gittikçe sık vukubulmaktadır) fert (her zaman olduğu gibi) gayrı resmî bir şekilde değil fakat resmen ve meselâ dosyaya konmuş muhtıralar ibraz ederek resmen müdahalede bulunabilir. Buna benzer bir temayül kendisini sair sahalarda da göstermektedir. Meselâ, manda, vesayet, azlıkların korunması rejimlerinde dilekce verme hakkının istimali hatırlansın. Devletlerarası hukuk bu gibi ahvalde ferde dava açma hakkını tanımaya kadar gitmemektedir. Bu hak devletlerin (veya milletlerarası müesseselerin) dir. Fakat tatbikleri bahis mevzuu olan kaidelerin hakikî muhatabı fertlerin yine de mütevazi ve tâbi bir rol oynamalarına müsaade edilmiştir.

Ferdin milletlerarası sahada hürriyetini kazanmasının hızını arttırması mukadder midir? Kısaca hülâsa ettiğimiz bu hareketin bir genişlemesine mi şahit olmak üzereyiz?

Hareketin genişlemesi muhtemeldir. Devletlerarası hukuk insanî meseleler üzerine daha fazla eğildikçe ve karşıkarsıya bulunan ferdî menfaatlerle daha fazla ilgilendikçe tahakkukun teknik işleyişinde ferde daha büyük bir yer ayırması tabiidir.

Bu sebeble ferdin müdahalesinin şu veya bu şekilde daha sık vukubulacağını ve daha faal olacağını düşünmek doğru olur. Bu, mevcut durumun değişmesi ve onun yerine ferde, bu ferdin normaların hakikî muhatabı olarak her belirişinde hukuk süjeliği sıfatını prensip bakımından ona tanıyacak bir sistemin ikamesi mi demektir? Kehanetde bulunmak daima tehlikelidir (istikbal o kadar meçhulata tâbidir ki onu uzaktan sezmeğe imkân yoktur) fakat yanımızda veya yakınımızdaki emareleri göz önünde tutarak böyle bir inkilabın pek ihtimal dahilinde olmadığını söyleyebiliriz. Kaldı ki böyle bir değişiklik mahzurlardan ve tehlikelerden ari olmayacaktır.

Devletlerin halen müstefit oldukları inhisar (veya yarı - inhisar) ın ciddî mahzurları ne olursa olsun milletlerarası teşkilâtın kapıları fertlere ardına kadar açıldığı takdirde aşırı bir intizamın yerine, intizamsızlık ve kargaşalık ikame etmek tehlikesi mevcuttur. Fertlerin milletlerarası mahkemeler huzuruna çıkabilmeleri adlî prosedür içinde dahi kabul edilmeli midir? Bu derece kesin bir hal çaresinin pratik neticelerini düşünmüş olan hukukcular ekseriya çekingen davranmakta ve 1929 senesinde devletlerarası hukuku Enstitüsünün tasvibini kazanmış olan şu formüle benzer daha ihtiyatlı formüllere taraftar olmaktadırlar: 'Devletlerarası Hukuk Enstitüsü, devletler ile olan ihtilâflarında bir millet-

lere (tesbit edilecek şartlar dahilinde) tanınmasının sayanı tercih olabileceği haller mevcut olduğu fikrindedir.”

Şüphesiz bu nevi metinler bir taahhüt ifade etmezler, fakat kaleme alınmaları dahi meşrû değil midir ve böyle umumî mahiyette bir temenide bulunurken meselenin giriftliğini düşünmeksizin konuşulabilir mi? İmdi, tahkim veya kazaî yol ferdin milletlerarası sahada hürriyete kavuşmasının en sayanı tercih ve en kolay cereyan edeceği; münakaşa edilen meselenin daha sarîh olarak belireceği, millî devletin müdahale mecburiyetinin yalnız heimatlos'u değil fakat hükümet mekanizmasını faaliyete geçirmek için gerekli bir destekden mahrum kılarak haksızlık doğurabileceği ve nihayet bu müdahale ile özel nizamı ilgilendiren bir meseleye boşu boşuna bir siyasî veçhe verme tehlikesinin mevcut olacağı bir yoldur.

Sair sahalarda ferdin milletlerarası süjeliğinin bünyesine bağlı olan pratik güçlükler ve rizikolar gerek ilgililerin adedi dolayısı ile gerekse meselenin çok veya az belirli bir siyasî bünyeye sahip olması dolayısı ile çok daha ciddi bir mahiyet arzedeceklerdir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ikinci toplantısı esnasında (Cenevre 1947 Kasımı) bu mesele ile meşgûl olmuştur. Komisyon, ana hürriyetlerin korunmasının onları ilân ve tesbit eden normların mücehhez oldukları tatbik garantilerine pek ziyade bağlı olduğunu kabul ederek, sistemin müessirliğini temin zımında kullanılabilir değişik usulleri gözden geçirmiştir. Bazı teklifler kabul edilmişse de bunların pek ziyade yeni bir zihniyete malik olması bazı delegasyonları ürkütmüştür.

Sözleşmenin ilerde vukubulabilecek ihlallerini muhakeme edecek bir Milletlerarası İnsan Hakları Divanının mevcudiyetini derpiş etmeğe kadar vardıklarından bu tekliflerin cür'etten âri oldukları söylenemez. Bunları müdafaa edenler muhakkak ki ilgililerin şikâyetlerini bastırmak arzusunda idiler. Mamafih hiç kimse fertlere şikâyetlerini doğrudan doğruya Divana aksettirmek müsaadesini tanımayı ve suçlu devleti onun önüne çağırmayı düşünmemiştir.

Kabul edilebilme şartlarını bir nizamname ile tesbit ederek ve bilhassa daimî bir arabulma komitesini Divana müracaat kapılarına nöbetçi koyarak ve ona ancak arabulma teşebbüsü akamete uğramış meseleleri tevdi ederek verilecek dilekcelerin hücumuna ve suiistimaline karşı birbirini takib eden barajlar bina etmenin (1) lüzumunu kabul etmek icabetmiştir.

(1) Üçüncü çalışma grubu adına, Komisyona M. Fernad Dehousse tarafından verilen rapor.

Tahakkuku hiç şüphesiz kuvvetli itirazlarla karşılaşacak pek meş-kûk bir projenin tafsilâtına giriştimse bu misali şayanı dikkat bulduğum dandır. Bu misal, bir bakıma bugünün fikirlerinin eriştiği merhaleyi göstermektedir. Çünkü böyle bir teklifin XIX yüzyılda veya XX. yüzyılın başında Cenevredeki son görüşmelerde eriştiği muvaffakiyete varabileceği hiçbir zaman düşünülemez.

Fakat diğer taraftan meselenin girift mahiyetine ve hareketi kanalize etme lüzumuna göz yumulduğu takdirde işlenecek hatayı da belirtir. Bu proje, Komisyonun en "terakkiperver" üyelerinin (bundan devletin keyfiliğine karşı fert menfaatine milletlerarası kanunun yetkisini kuvvetlendirmeye en fazla mütemayil olanları kastediyorum) mümkün telâkki ettikleri azami haddi gösterir. Projeye ek olan ihtirazî kayıtlar, yine projenin, pek ferdi bir prosedürün tehlikelerine karşı ittihaz ettiği tedbirler o derece mânidardırlar.

—o0o—

Bundan maada, şayet devletlerarası hukukun insanileştirilmesinin normal tesiri ferdi, milletlerarası hayat mekanizmasına daha ziyade iştirak ettirmek olacaksa bu temayülün başka faktörlerin engeli ile karşılaşacağını unutmamak lâzımdır.

İçinde bulunduğumuz medeniyet, bir kütle medeniyeti olup fert, kendisini çevreleyen ihtiyaçlar önünde gittikçe daha fazla şaşırmakta ve zayıf hissetmektedir. Bugün netice alabilmek için topluluk halinde teşkilâtlanmayı gerektirmeyen haller pek azdır. Bu durumdan memnun veya müteessir olunsun onu inkâr etmek güçtür ve bu durum bizi zamanımızın en ciddi meselelerinden biri ile karşılaştırır: bu kaçınılmaz ihtiyacı fikrî kıymetlere karşı duyulan hürmetle nasıl telif etmeli; ilmî ve ahlâkî terakkinin ilk kaynaklarını teşkil eden ferdin zekâ ve vicdanının müşterek gayretin talepleri ile pek sıkı bir şekilde tesbit olunan bir disiplinin ağırlığı altında ezilmesini nasıl önlemeli? Fakat burada bizim dikkatimizi çekecek olan meselenin felsefî veçhesi değildir. Ehemmiyetli olan onun milletlerarası sahadaki tesirleridir.

Bu bakımdan devletçiliğin gelişmesi muhakkak ki bugünkü durumun en karakteristik veçhelerinden birini teşkil etmektedir. Devletçiliğin menşeinin insan gayretini kollektif bir halde teşkilâtlandırmak olduğuna şüphe yoktur. Filhakika devletçilik bu ihtiyaca, devletin kadrolarını, metodlarını ve siyasî kudretini istimal ederek bir cevap vermeden başka birşey midir? Muhakkak ki noksan ve tehlikelerle dolu bir cevap verir. Devletçilikde sinsi bir virüs mevcuttur ki iliklerimize kadar işliye-

bilir. Fakat devletçiliğe karşılık olarak modern çağın teknik inkilâbının geride bıraktığı bir ferdiyetçilik çıkarıldığı takdirde bu hal tarzından kaçınılmaya imkân yoktur; öyle bir hal tarzı ki ancak sair işbirliği usulleri yerini tuttukları nisbette ortadan kaybolacaktır. Yine de bir hakikattir ki bugünkü dünyada devlet, eski imtiyazlarından vazgeçeceği yerde müdahalelerini artırmakta, kollarını yaymakta idare ve kontrol kudretini yalnız kendi sahasında değil aynı hırsla milletlerarası münasebetlerde de kuvvetlendirmektedir.

Siyasî ve sosyal buhranların bahis mevzuu hareketi, birçok memleketlerde en had devresine çıkardıklarını ve hükümetlerin diktatörce hareketlerinin hiçbir sınıra tahammül edemediğini, kendisini ancak ferdî hürriyetin son sığınaklarını ele geçirdikten sonra muzaffer addettiğini ve böylece mantıken ona işaret eden kelimededen daha korkunç mahiyeti haiz bir hususa: "totalitarızın" e müncer olduğunu (verdiğimiz izahata) ilâve edelim.

Bunlar göz önünde tutulması gerekli hususlardır. Hiç şüphe yok ki milletlerarası teşkilât içinde ferdî temayülü iltizam edecek bir mahiyeti haiz değillerdir.

Diğer taraftan, özel teşebbüse bırakılmış sahalarda, aynen ferdin az veya çok belirli bir şekilde ihmale uğradığına şahit olunmaktadır. Umumiyetle ilk plânda olan artık fert değil fakat sendikalar, birlikler, hususî hukukun millî veya milletlerarası müesseseleri gibi onun mensup olduğu muayyen topluluklardır.

Devlet burada ağır bir zecirde bulunmaktadır, işbirliği daha yatkın bir şekil ihraz etmekte; mamafih ferdi saklıyan veya gölgede kalmasını temin eden bir sistem içine çevrenmektedir. Eski rejimin "mutavassıt uzuvları" gibi bu topluluklar fertle devlet kudreti arasına girmektedirler. Muhafızı buldukları maddî ve manevî menfaatler tehlikede olunca temayülleri onların müdafaasını bizzat yüklenmek yolundadır. Bahis konusu olan umumî mahiyetde meseleler veya hususî haller olsun mesele meşgûliyetlerinin mevzuuna taallûk eder etmez onu kendi ellerine almak tadırlar. Bu ise ferdin devletlerarası hukuk sahasında hürriyetini elde etmesine engel olmaktadır. Bu ferdin hiç değilse teknik bakımdan hürriyetini kazanmasına bir engeldir. Bu özel mahiyetdeki teşekküllerin ferdin haklarının müdafaası yolundaki müdahalesi ferdin erişebildiğinden daha şümüllü ve daha müessirdir. Fert bu (teşekküllerin) sosyal kuvvetlerinden ve ellerinde bulundurdıkları nüfuzdan müstefit olmaktadır. Ferdi koruyan normaların tahakkuk etmesi bakımından bu muazzam bir avantajdır. Fakat bu teşekküllerin faaliyeti ferdin faaliyetine ikame

edildiği nisbetde onun şahsiyeti sönmekte ve bu şahsiyeti bir hukukî ajan mevkiine çıkarma sebepleri o nisbette azalmaktadır.

—o0o—

Bütün bu faktörler nazarı itibara alındığı takdirde meselenin önce sanıldığı gibi basit formüller ile ifade edilemeyeceği bedihî bir hal alır. Bir bakıma, devletin inhisarı üzerine bina edilmiş olan klâsik doktrin yerine onunla taban tabana zıt bir anlayış ikame etmek ve tatbik edilmekte bulunan normların her muhatabı olduğunda fert için hukuk süjeliği vasfını talep etmekden tabii ne olabilir? Fakat düşünülünce bu yolun engeller ile dolu olduğu ve bu yola koyulmanın mahzurdan ve hatta tehlikelerden ari olmadığı görülür; bundan maada böyle bir teşebbüs medeniyetimizin bugünkü durumu ile zıt bir durum husule getirebilir.

Klâsik sistemin temelinden sarsıntıya uğradığı bir hakikattir. Fakat bu sarsıntı inhilâl eden ferdî bir sistemin lehine vukubulmaktadır. Önümüzde açılan ufuklar bize ferdin (bazı sahalarda) bugünkünden daha az silik bir rol oynayacağı ve haklarının kazaî bakımdan müdafaasını temin hususunda daha geniş bir imkâna sahip olacağı fakat sair müdahalelerin esas mevkiî ihraz edecekleri girift bir sistem göstermektedir.

Bu müdahalelerin ne olabileceğini tahayyüle lüzum yoktur. Hukukî sen'iyet şimdiden bunlara işaret etmede ve bir taslağını sunmaktadır. Önce milletlerarası müesseselerin müdahalesi vardır. Hiç şüphe yok ki büyük yeniliği bu (müdahale) teşkil eder. Devletlerarası hukukun işleyişi eskiden devlete istinad etmesine mukabil, bugün, büyük nisbette Birleşmiş Milletler Teşkilâtı gibi kollektif müesseselere ve onun etrafında dönen müteaddit ihtisas müesseselerine istinad etmektedir. Devletlerin münhasıran iki taraflı münasebetlerini ilgilendiren husus diplomasinin yetkisi dahilinde kalmaktadır fakat önemli müşterek menfaatler bahis konusu olduğunda bu müesseseler gerek yeni milletlerarası kaideler isdar ederek gerekse bunların isdarına sebep olarak ve yönünü tayin ederek ve gerekse icralarını kontrol ile onlara hürmeti sağlıyarak işin idaresini ellerine alırlar. Ancak bu müesseselerin mevcudiyet ve faaliyetleri devletlerin işbirliği sayesinde tahakkuk ettiğiinden ve devlet toplulukları olmaları sebebiyle bizi devlet sisteminden belirli bir şekilde uzaklaştırmadığı söylenebilir. Bu itirazı ihtiyatla karşılamak lâzımdır. Meseleyi basitleştirmek için (iddiayı) doğru farzetsek dahi milletlerarası müesseselerin belirmesi ve gelişmesinin devletlerarası hukukun bünyesine ithal ettiği değişiklik yine de pek büyük olacak ve hiç

değilse devletin devletlerarası hukuk süjesi olarak oynadığı rolde derin bir tahavül tazammun edecektir. (1) Ananavi kavramında, devlet, milletlerarası sahada müdahalede bulununca hakkında riayet ettirmesini biliyordu. Her ne kadar bu hak bazan ferdi durumları ilgilendirmek de ise de bunlarda bir bakıma millî menfaati ilgilendirir telâkki edilebilirdi. Meselâ, Yunanistan İngiliz hükûmeti ile olan ihtilâfında Mavrommatis lehinde müdahalede bulunduğunda kendi uzuvlarından birinin zararına uğradığı iddia edilebilir. Herhalde hakiki ilgili ile onun lehine faaliyete geçen kamu kuvveti arasında hususî bir rabita - millî bir bağ-mevcuttur ve devletin hareketini bu rabitanın mevcudiyeti haklı kılıyordu.

İmdi, milletlerarası müesseselerin mekanizmasında bu hususî rabita, devletin bu şahsî menfaati artık onun müdahalesinin bir şartını teşkil etmemektedir. Artık hukukî ajan olarak müdahalede bulunan sadece ilgili devletler değil fakat - münakaşa edilen mesele kendi millî menfaatlerine taallûk etmese dahi - milletlerarası müessesenin bütün üye devletleridir. Millî menfaat (müdahelenin) ne ölçüsü ne de tâyin edici faktörüdür. Burada kıymet ifade eden sadece, devletin müessesenin üyesi sıfatı ile yerine getirdiği fonksiyon'dur.

Doğrusu istenirse hukukî şahsiyetin bu (fonksiyonel) veçhesi tamamen yeni değildir. Milletlerarası Daimî Adalet Divanı Yunanistan, Mavrommatis meselesinde istimal ettiği hakkı izah ederken şu terimleri kullanmıştır: "Diğer bir devletin devletlerarası hukuka aykırı fiilleri dolayısı ile menfaatleri haleldar olmuş ve adi yollarla bu menfaatleri tamir edilmemiş tebalarını himaye hakkını devlete tanıyan prensip devletlerarası hukukun en basit prensiplerinden biridir. Kendi tebasından birinin davasını yüklenirken onun lehine diplomatik faaliyeti veya milletlerarası kazaî organı harekete geçirirken hakikatde bir devlet hakkını, tebalarının şahsında devletlerarası hukuka hürmeti temin hakkını tebarüz ettirmektedir."

Kendi tebalarının şahsında devletlerarası hukuka hürmeti temin etmek: işte umumun menfaati fonksiyonu burada belirmektedir. Fakat bu fonksiyon millî menfaate tâbi kılıyordu. Devlet bu menfaat dolayısı

(1) Bu milletlerarası müessesenin yetkili organı etrafından birer karar itti. haz edildiğinde bu kararın hukuken müessesenin kendisine izafe edildiğini işaret yerinde olur. Bu bakımdan hukuk süjesi müessese olup, onun işlemesine iştirak etmiş olan devletler değildir.

ile yetkili oluyordu. Milletlerarası haklarını istimal ederken hem kendi davasına hem hukua hürmeti sağlıyordu (1).

Milletlerarası müesseseler işte bu noktada gelenekten ayrılmaktadırlar. Onların temsil ettikleri sistemde iki kavram birbirile kaynaşmaktadır. Umumî menfaat fonksiyonu bu sıfatla her nevi hususî menfaat mülâhazasından müstakil olarak tanınmaktadır. Onu çevreleyen ve ekseriya gözden uzak tutan hususlardan kurtulmaktadır. Filhakika bu konsepsiyonun emarelerini tarih boyunca keşfetmek kaabildir. Napoleon harplerinden beri birçok vesilelerle büyük devletler Konserinin Avrupa câmiasının organı sıfatı ile (Mukaddes - Ittifak, Avrupa Konseri) yüklendikleri rol bunun izini taşır. Herhalde büyük devletlerin bu sıfatla meşgûl oldukları mevzularla şahsan ilgilenmeleri az vukubulmuştur, fakat benimsedikleri prensip, kendi öz menfaatları ile tahakkuk ettirmeğe çalıştıkları dava arasında hiçbir münasebet tesis etmiyordu: ilgili devletler olarak değil büyük devlet olduklarından dolayı müdahalede bulunuyorlardı. Hareketlerini bu şekilde anlamak ve haklı kılmak herhalde milletlerarası müesseselerin mülhem oldukları fikirlerle bir akrabalığı haizdi (2).

(Bahsini ettiğimiz) hareket ihtiyatlı bir şekilde dar hudutlar içinde belirmesine mukabil bugünkü hukukî şen'iyet onun tesiri ile şekil değiştirmektedir. 19 üncü yüzyılda ona vücut verenlerin samimiyetle kabalıdan çekindikleri ve birçok tenkitlere sebep olan fiilî bir inhirafın yerine bugün, prensibi itiraza maruz bulunmayan sağlam bir ahdî temele istinad eden ve milletlerarası kamu efkârının müeyyidelendirdiği umumî bir sisteme rastlamaktayız. Ferdî menfaatların korunması bakımından terakki elde edilmiş olduğu muhakkaktır.

Diplomasinin vasıtalarını ortadan kaldırmayıp onları tamamlayan ve kuvvetlendiren müsterek hareket an'anevi sistemin mahrum olduğu

(1) "... Devletin hukuk sîjesi olarak ve objektif devletlerarası hukukun zâmin'i sıfatı ile oynadığı çifte rol devletin sübjektif haklarını müdafaa ettiğiinde... aynı zamanda objektif devletlerarası hukukun zâminî sıfatı ile hareket etmesi neticesini doğurur: Objektif hukukun tanınması ve hürmet edilmesi için malik olduğu sübjektif hak'dan istifade eder." (Erich Kaufmann. Règles Générales du Droit de la Paix. Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye. 1935. IV. p. 406).

(2) Ortaçağda ve Westefelya antlaşmalarının aktine kadar geçen devrede misaller bulmak daha kolaydır çünkü o zamanlar Mukaddes - İmparatorluğun ve bilhassa Papalık Makamının iddia ve bir dereceye kadar fiilen istimal ettikleri Avrupa hâkimiyetini öne sürmek kâfi idi. Fakat bu, devletlerarası hukukun modern kavramının daha belirmemiş olduğu ve hatıraların sıhatten uzak bulunduğu bir devri şahit göstermek olur.

garantiler sunmaktadır. Her ne kadar bu (müşterek hareket) millî politikaların engelinden bu politikaların kombinezonlarından ve geri - düşüncelerinden tamamen sıyrılamıyorsa da içinde faaliyetde bulunduğu muhitte bu faktörler bir dereceye kadar kuvvetlerinden kaybetmemektedirler. Zaten milletlerarası müesseseler atmosferi devletleri, onların özel görüş tarzlarını az veya çok düzelteren, kendilerini bir araya getiren müsterek menfaatleri ve müstereken ifa edecekleri fonksiyonu daha sarihle idraklerini sağlayan tesirlere tâbi kılmaktadır.

Diğer taraftan unutmamak lâzımdır ki bu müesseseler sayesinde kontrol mekanizması daha mükemmel bir hal almaktadır.

(Bu müesseselerin) haber alma vasıtaları, ellerinde bulunan teknik imkânlar onlara bir bakımdan, devletlerin dağınık gayretlerinin erişimi yeceği bir seviyeye varmalarını mümkün kılmaktadır.

Nihayet onların vardıkları kararlar, öne sürdükleri tavsiyeler görüşmelere iştirak eden tek bir devletten değil büyük nisbette üçüncü devletlerden teşekkül eden az veya çok geniş bir topluluktan neşet etmektedir. Bu sebeble (karar ve tavsiyelerin) manevî prestijleri daha büyüktür ve haklarında yapılan reklam da onların akis sahalarının genişlemesine yardım etmektedir.

—o0o—

Bu, halen devletlerarası hukukun bünyesinde beliren en özlü değişikliktir ve gittikçe daha şümüllü bir hal alacağı ümit edilebilir. Mamehik şahit olduğumuz (metamorfoz) bundan ibaret değildir. Başka bir hareket daha belirmektedir. Filhakika pozitif hukuk bunun belirsiz izlerini taşımakta ise de siyasî ve sosyal hayatta daha şimdiden pek büyük bir ehemmiyet kazanmıştır.

Hususî toplulukların, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının "hükümet-dışı teşekküller" adını verdiği toplulukların icra ettikleri tesirden bahsetmek istiyorum.

Antlaşmanın onlara imada bulunması zamanımızın bir hususiyetidir. Antlaşmayı kaleme alanlar onları bir dereceye kadar Ekonomik ve Sosyal Meclisin kadrosu içine sokmak istemişlerdir. Şüphe yok ki bunların rolleri ikinci derecedir. Ancak istişarî mahiyetde olarak ve nisbeten dar hudutlar içinde müdahalede bulunmaktadırlar.

Dünya Sendikalar Federasyonu, Amerikan İş Federasyonu, Hıristiyan Sendikalar Milletlerarası Federasyonu, Milletlerarası Kooperatif Birliği, Milletlerarası Ticaret Odası, Ziraî Müstahsiller Milletlerarası Federasyonu, Sanayi İşverenler Milletlerarası Teşkilâtı v.s. v.s. gibi te-

şekillerin bir varlık ifade ettiklerini; devlet mâbedinin bu teşekküllerle aralandığını ve seslerini duyurma fırsatını bulduklarını müşahede etmek yine de faydadan âri değildir.

Kaldı ki bunlar yalnız Birleşmiş Milletler Teşkilâtına değil, sair milletlerarası müesseselerin ekserisine nüfuz etmişler ve bunlarda daha gösterişli bir duruma sahip olmuşlardır. Meselâ, Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı, patron ve işçi delegelerinin seçiminde profesyonel teşekküller üzerinde kat'î mahiyetde bir tesiri haiz değil midir? Böylece bu teşekküllere umumî konferansda olduğu kadar İdare Meclisinde bir temsil sağlanmamakta mıdır ve bir devlet ahdî vecibelerini yerine getirmediginde onlara B. İ. T.' ye talebde bulunmak hakkını vermemekte midir?

Unesco'ya vücut veren metin, eğitim, bilim ve kültür sahasında ihtisaslaşmış hükûmet - dışı teşekküllerin Unesco'nun çalışmasına sadece istisnâî mahiyetde olmayıp fakat bazı davaların hallinde Milletlerarası Daimî Adalet Divanı dahi, kendisine gelecek istişarî mütalâa taleplerinin, yazılı veya sözlü faydalı malûmat vereceklerini düşündüğü hususî veya umumî mahiyetde milletlerarası teşekküllere havale edilebileceğini nizamnamesinde kabul etmemiş midir?

Hareket umumî olduğundan bu misallerin listesini daha da uzatabiliriz: hususî mahiyetdeki teşekküller milletlerarası müesseseler sistemi içine kaymaktadır. Halen ihtiyatla hatta bir nevi çekingenlikle karşılanmaktadır, fakat herne kadar karanlık köşelere sığınmakta iseler de varlıkları artık istisnâî bir mahiyet arz etmemektedir. Devletlerarası hukuk üzerine tesirlerini ölçmek için hâdiseleri bu zaviyeden mütalâa etmemek lâzımdır. Hukukî şekiller burada şen'iyeti zayıf bir surette aksettirmektedir. Onların derununda cereyan eden şey pek daha ehemmiyetlidir. Hukukşinas kendi sahası dışında vukubuldukları bahanesi ile bu derunî cereyanları nazarı itibara almamakla doğru mu hareket eder? Bu bükülmez ve bilhassa sun'î bir tavır olur.

Şüphe yok ki pozitif hukuk ile onu besleyen, tamamlayan, devam ettiren veya tahavvüllerini hazırlayan kuvvetleri birbirine karıştırmaktan çekinmek lâzımdır. Fakat bu hukuku içinde bulunduğu hayattan tecrit etmek onu izah eden vasıfları gözden kaybetmekten daha ciddî bir mahiyet arzeder.

Bu toplulukların, kamu efkârı ve binaenaleyh idare edenler üzerine tesiri gittikçe daha fazla hiss olunmaktadır. Milletlerarası meseleler kütüphelerin kontrolünden gittikçe daha az kurtulmaktadır. Bu meseleler gündelik hayatın meşgûliyetlerine karıştıkları nisbette kamu efkârı onlarla

meşgûl olmakda, meselelere karşı vaziyet almakda ve onlara taallûk eden resmî müzakereler üzerinde tesir icra etmektedir.

İmdi (bu tesir) büyük nisbette (profesyonel veya sair) hususî müesseselerin kadrosu dahilinde teşkilâtlanmakda ve faaliyetde bulunmaktır. Şüphesiz siyasî partiler bunu ifade hususunda yardımda bulunmaktadırlar, fakat onlar da ekseriya bu müesseselerden neşet eden kuvvete itaat etmekden başka birşey yapmazlar. Bu nevi ahvalde hemen daima hakiki muharrik rolünü oynayan bu müesseseler olup partiler değildir. Demek oluyor ki bu müesseselerin milletlerarası sahadaki tesirleri, devletlerarası hukukun şekli bünyesinin arzettiğinden çok daha geniş olup halen kendilerine tanınan rolün ilerde daha da gelişeceği iddia olunabilir.

—o0o—

Fakat burada lex feranda'nın sınırlarına gelip çatmış bulunuyoruz. İleri gitmememiz belki iyi olacaktır.

Câri hukukun kaydettiği tahavvüllerin envanteri kâfi derecede öğretici olup klâsik sistemde bir sarsılma vukubulduğunu ifşa etmektedir.

Devletlerarası hukuk ne mevzuu ne de hatta bünyesi bakımından devletlerarası bir hukuk olarak tarif edilebilir.

(Bu hukukun) idare ettiği münasebetler sadece millî menfaatlere taallûk etmemektedir. Bu hukukun içinde fert (sırf fert olarak veya muayyen ahvalde millî tebaiyetle ilgisi nazara alınmayarak) gittikçe daha büyük bir yer elde etmektedir. Devletin bu hukukun teknik inşasında daima ön plânda bir mevki varsa da bu artık klâsik mektebin kendisine tanıdığı mevki değildir.

Klâsik mektebin devlete izafe iddiasında bulunduğu inhisar uçup gitmekle fert milletlerarası sahada belirlemekle, hukukî nizamın şekli hükümlerinin kabul ettiği artan bir nüfuza özel teşekküller sahip olmakla kalmamakda devletin her müdahale ettiği sahada müdahalesinin prensibi an'anevi konsepsiyona tetabuk etmekden de uzak bulunmaktadır.

Devlet artık sadece millî menfaatlerin müdafii olarak değil aynı zamanda milletlerarası câmianın organı, objektif hukukun gardiyanı gibi de hareket etmektedir.

Zamanımızın ihtiyaçlarından fıskıran milletlerarası müesseseler bu tahavvüllerin izini taşımakta ve onların gelişmesini hızlandırmaktadır. Pozitif hukuk sahasında gelişmenin temayülleri bilhassa vazıh bir şekilde bu müesseselerde tezahür etmektedir.